

Hegedüs Gyula

Nyarádi Miklós meghallgatása a berni amerikai követségen 1948 decemberében

Bevezető

„Nyarádi Miklós, aki a Független Kisgazdapárt képviselőjeként került a pénzügyminisztérium élére, novemberben hivatalos ügyek ürügyével külföldre utazott és a kiküldetés lejártával nem tért vissza az országba. Külföldi tartózkodási helyéről írásban benyújtotta lemondását, pénzügyminiszteri megbízatásáról és képviselői mandátumáról, valamint bejelentette a Független Kisgazdapártból való kilépését. Nyarádi Miklós szökése azt bizonyítja, hogy a demokratikus pártoknak fokozottabb éberséget kell tanúsítaniuk megbízottaiknak felelős kormányzati funkciókra való kijelölésénél.”¹ Ez a rövid hír a *Népszava* 1948. december 5-i számában jelent meg, majd pár napon belül ösztűz zúdult az „áruló” pénzügyminiszterre a magyar sajtóban. Nyarádi „szökése” felgyorsította az eseményeket az amúgy is feszült belpolitikai légkörben. December 10-én lemondott Dinnyés Lajos² miniszterelnök és több kisgazdapárti államtitkár.

Nyarádi (1946-ig: Scheidl) Miklós (1905–1976) 1928-ban szerzett jogi doktorátust. 1933-tól a Pesti Hazai Első Takarékpénztárban dolgozott jogászként, 1942-től a bank főügyésze volt. 1945-ben belépett a Független Kisgazdapártba. 1946. április 6-án államtitkárrá nevezték ki a Pénzügyminisztériumban.³ Legfontosabb feladata a Nyugatra hurcolt magyar javak restitúciója volt, az ő nevéhez fűződik a Magyar Nemzeti Bank aranykészletének hazahozatala 1946 augusztusában.⁴ 1947. március 14-én, Rác Jenő⁵ pénzügyminiszter lemondása után Nagy Ferenc⁶ miniszterelnök Nyarádit kérte fel a pénzügyi tárca vezetésére, aki április 9-én vette át hivatalát.

1. *Népszava*, 1948: 6.

2. Dinnyés Lajos (1901–1961) kisgazdapárti politikus, honvédelmi miniszter (1947), miniszterelnök (1947–1948).

3. Bölöny–Hubai, 2004: 407.

4. Vida, 1979: 11–12.

5. Rác Jenő (1907–1981) közgazdász, kisgazdapárti politikus, pénzügyminiszter (1946–1947).

6. Nagy Ferenc (1903–1979) kisgazdapárti politikus, újjáépítési miniszter (1945), miniszterelnök (1946–1947).

1948 novemberében Nyárádi Svájcba utazott hivatalos útra, ahol néhány nap múlva bejelentette lemondását. Ezt követően jelentkezett az Amerikai Egyesült Államok berni diplomáciai képviselőjénél, ahol közölte, hogy kész beszámolni a magyarországi fejleményekről. A volt pénzügyminisztert két követségi alkalmazott hallgatta meg. A beszélgetésről készült 72 oldalas jegyzőkönyvet elküldték a budapesti amerikai követség munkatársainak, akik egy másolatot átadtak a brit diplomatáknak. Alexander Helm⁷ brit követ a jegyzőkönyvet egy rövid összefoglalóval együtt továbbította Londonba.⁸

A Nyárádi Miklós meghallgatásáról készült jegyzőkönyv másolata a brit National Archives gyűjteményébe került, ahol 2004 júliusában vált hozzáférhetővé. A londoni levéltár online katalógusában az 1945 és 1956 közötti időszak magyar vonatkozású iratait keresve akadtunk rá. A jegyzőkönyv igen terjedelmes, és rengeteg témát érint. Műfajából adódóan egy szerkesztetlen dokumentumról van szó, számos ismétléssel és pontatlansággal. Terjedelmi okokból a teljes szöveg helyett egy tartalmi összefoglalót közlünk, követve a jegyzőkönyv fejezetbeosztását és röviden összefoglalva minden egyes fejezet tartalmát. A jegyzőkönyv oldalszámait szögletes zárójelben jelöljük. A szöveg fordítását jelen sorok írója végezte.

Jegyzőkönyv Nyárádi Miklós meghallgatásáról

A jóvátétel

„A szovjet gazdasági behatolás Magyarországra a jóvátétel kérdéseivel kezdődött”, szögezi le Nyárádi rögtön a meghallgatás elején, majd összefoglalja az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény jóvátételről szóló pontjait. 1945 júniusában Vorosilov⁹ marsall és Dálnoki Miklós Béla¹⁰ miniszterelnök aláírta a jóvátételi egyezményt, melyben rögzítették a jóvátétel menetrendjét és az egyes árucikkek árát.¹¹ Az árakat a világgpiaci árak alatt határozták meg, „így később, amikor a magyar valutát stabilizálták [...] egy jóvátételi dollár kb. 50 Ft-ot ért a 11,70 forintos hivatalos árfolyam helyett. Voltak olyan árucikkek, melyek árát olyan alacsonyan határozták meg, hogy 1 jóvátételi dollár kb. 300 Ft-ot ért. [...] Az ilyen árak meghatározása természetesen azt jelentette, hogy a szovjetek totális ellenőrzést gyakoroltak a magyar ipar fölött, amely eleinte szinte kizárólag olyan termékeket gyártott, amelyeket jóvátételként át kellett adni.” [2–3.]

7. Helm, Alexander Knox (1893–1964) brit diplomata, az Egyesült Királyság budapesti képviselője, majd követe (1946–1949).

8. TNA FO 371/78543.

9. Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1969) szovjet marsall, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke (1945–1947)

10. Dálnoki Miklós Béla (1890–1948) katonatiszt, politikus, miniszterelnök (1944–1945)

11. Lásd Balogh–Földesi, 1998: 28–35.; Szűcs, 1996: 93–119.

1948 júniusában a Szovjetunió 65 millió dollárt elengedett a jóvátételből.¹² Amikor Nyárádi írt egy cikket¹³ a jóvátétel csökkentéséről, azt a figyelmeztetést kapta a kommunistáktól, hogy „nem szabad hangsúlyoznom, mekkora könnyítés volt a csökkentés a magyar gazdaság számára, különben a magyar nép látná, milyen nagy terhet jelentett a jóvátétel korábban”. [3.]

Szovjet fosztogatások

Nyárádi nem tud pontos adatokat mondani a szovjet hadsereg által leszerelt gépekről és elvitt árukról. Állítása szerint tanúja volt annak, ahogy 1945 februárjában a szovjetek az összes betétet elvitték a Pesti Hazai Első Takarékpénztárból.

1947 tavaszán Puskin¹⁴ szovjet követ azt kérte a magyar kormánytól, hogy fizesse vissza a debreceni Ideiglenes Kormány 1945-ben nyújtott, 750 millió pengő összegű kölcsönöket. „Amikor megvizsgáltuk ezt az ügyet – folytatja Nyárádi –, azt találtuk, hogy a pengőt budapesti bankokból rabolta el a Vörös Hadsereg, és azt kölcsönözte a debreceni Ideiglenes Kormány.”¹⁵ [3–4.]

Máskor is előfordult, hogy a Szovjetunió többször követelt pénzt vagy kártérítést ugyanazért. 1948 tavaszán a szovjet–magyar vegyes bizottság egyik ülésén Dekanozov¹⁶ azt vetette fel, hogy a magyar kormány térítse meg azokat a károkat, melyek a német cégek szenvedtek az ostrom és a megszállás során. „Ez azt jelenti – magyarázza Nyárádi –, hogy a szovjet kormány, miután a Vörös Hadsereggel kifosztotta ezeket a cégeket és elvitette gépeiket, most azt követeli a magyar kormánytól, amely átadta ezeket a cégeket a szovjet kormánynak, hogy fizesse ki a szovjet hadsereg által elrabolt alkatrészek értékét.” [4.]

12. Az 1948. július 23-án aláírt megállapodás alapján a Szovjetunió elengedte a még hátralévő jóvátételei fizetési kötelezettség felét. Lásd Honvári, 2012.

13. Nyárádi, 1948: 1–4. A cikk a következő megállapítással zárul: „A felszabadulás után a Szovjetunió felé irányuló jóvátételei kötelezettség teljesítése a Magyarországon meginduló termelés számára bizonyos mértékig megszabta a fejlődés ütemét és feszítő erőként hatott a nemzetgazdaság erőforrásainak fokozottabb igénybevételére. A Szovjetunió segítsége következtében viszont terheink csökkenni és a nyújtott segítség jelentősen hozzájárul gazdasági talpraállásunkhoz, valamint az ország felvirágoztatására irányuló erőfeszítéseinkhez.”

14. Puskin, Georgij Makszimovics (1909–1963) szovjet diplomata, a SZEK politikai tanácsadója (1944–1948), budapesti követ (1945–1949), a szovjet kormány képviselője Berlinben, majd berlini nagykövet (1949–1952), külügyminiszter-helyettes (1952–1953).

15. 1947 áprilisában Rác Jenő a következő választ kapta Szviridov tábornoktól, a SZEK elnökétől: „...ezeket a bankjegyeket [...] a Szovjetunió hadiszákmányként tette magáévá és ilyenformán azok visszabocsátása a magyar kormány részére, kölcsönnek tekintendő.” Rác Jenő levele Nyárádinak, 1947. április 10. Közlé Szűcs, 2008: 1176–1177.

16. Dekanozov, Vlagyimir Georgievics (1898–1953) szovjet diplomata, állambiztonsági tábornok, külügyminiszter-helyettes (1939–1947), a GUSZIMZ helyettes vezetője (1947–1949). A GUSZIMZ-ról lásd a 27. lábjegyzetet.

Potsdam

A potsdami konferencia után Vorosilov marsall jegyzékben követelte a német cégek és érdekeltségek azonnali átadását a Szovjetunióknak. A német vagyon átadásáról szóló megállapodást már a Tildy-kormány írta alá.¹⁷ [5.]

A vegyes vállalatok megszervezése

A szovjet–magyar vegyes vállalatok létrehozásáról az 1945. augusztus 27-én aláírt szovjet–magyar gazdasági egyezmény rendelkezett.¹⁸ Nyárádi szerint a szovjetek folyamatosan próbálkoznak növelni a szovjet befolyás mértékét, anélkül hogy valós befektetést tennének. Az igazgató mindig a szovjet érdekeket védi, ha mégis valamilyen fennakadás történik a szovjet követelések teljesítésében, Rákosi Mátyás¹⁹ vagy Gerő Ernő²⁰ azonnal közbeavatkozik. [7.]

A MESZHART (Magyar–Szovjet Hajózási Rt.) valós értékét Nyárádi 130 millió forintra becsüli. A magyar fél 100 millió forint értékű hozzájárulását csak 50 millió forintnak számolták el. A szovjet fél a német vagyonként megszerzett pécsi szénbányákat és néhány uszályt apportált, összesen szintén 50 millió forint értékben. Így tehát a magyar fél hiába tett be apportként kétszer akkora értéket, mint a Szovjetunió, a két fél tulajdonhányadát 50–50%-ban állapították meg. [8.]

A MASZOVLET (Magyar–Szovjet Polgári Légiforgalmi Rt.) Nyárádi szerint nem különösen jelentős cég, körülbelül 15 darab L-52 típusú²¹ repülőgéppel rendelkezik. A magyarországi repülőterek is a vállalat tulajdonában vannak. A cég veszteségeit a Gazdasági Főtanács fedezi. [8–9.]

A Magyar–Szovjet Bauxit-Alumínium Társaság négy vagy öt vállalatból áll.²² Ez az ország legnagyobb vállalata, értékét Nyárádi 800 millió és 1 milliárd forint közé becsüli. Kulcsfontosságú cég, hiszen a bauxit Magyarország egyetlen fontos nyersanyaga. A vegyes vállalat igazgatója Bobkov, az egyik legbefolyásosabb szovjet ember Magyarországon, akit Nyárádi „nagy szélhámos”-ként jellemez. A szovjetek sokszor nem tartják be a magyar jogszabályokat, és a magyar kormány engedélye nélkül exportáltak bauxitot Németországba. [10–11.]

A MASZOVOL-t (Magyar–Szovjet Ásványolaj Rt.) a MAORT (Magyar–Amerikai Olajipari Rt.) konkurenciájaként hozták létre. Eredetileg magyar–német cég volt.

17. A megállapodás alapján a kormány 1945. december 23-án kiadta 11.700/1945. M. E. számú rendeletét. *Magyar Közlöny*, 1945: 2.

18. Lásd Sipos–Vida, 1985: 102–123.

19. Rákosi Mátyás (1892–1971) kommunista politikus, miniszterelnök-helyettes (1945–1952), miniszterelnök (1952–1953).

20. Gerő Ernő (1898–1980) kommunista politikus, kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter (1945), közlekedésügyi miniszter (1945–1949), pénzügyminiszter (1948–1949), államminiszter (1949–1952).

21. A MASZOVLET valójában 11 db Li-2 típusú utasszállító repülőgéppel kezdte meg működését.

22. 1945 után több bauxitbányászattal, timföld- és alumíniumgyártással foglalkozó vállalat összevonásával létrehoztak két nagy szovjet–magyar vegyes vállalatot, melyek 1950-ben egyesültek. Lásd *Archives Portal*, é. n.; Sipos, 2006.

Kelet-Magyarországon kapott koncessziót az olajkitermelésre, de eddig nem találtak semmit. A kudarc oka Nyárádi szerint a gyenge minőségű gépek és a képzetlen személyzet, de a szovjetek szabotázzsal magyarázzák. Angyal Ferencet²³ például 15 év börtönbüntetésre ítélték ezért.

A MOLAJ a háború alatt a magyar Hadügyminisztériumhoz tartozott, így nem volt német tulajdon, mégis vegyes vállalattá szervezték. A magyar hatóságok különleges elbánásban részesítik a céget a Shell és a Vacuum vállalatokkal szemben. Az összes vegyes vállalat közül a MOLAJ-nak a legnagyobb az árbevétele, 1947-ben a szovjet fél 9 millió forint értékű nyereséget jelentett be, amit a magyar fél ki is fizetett az osztalékegyezmény alapján. [12.]

Szovjet vállalatok Magyarországon

Az amerikai diplomaták egy listát mutatnak Nyárádinak 40 szovjet tulajdonú gépipari és elektrotechnikai vállalatról, melyek Nyárádi jelentőségük alapján rangsorol. [13–15.]

Ezután egy újabb lista alapján Nyárádi részletesen bemutatja a magyar gazdaság legfontosabb szereplőit. A Magyar Általános Hitelbank az ország legfontosabb pénzügyintézete, tulajdonában áll a teljes magyar ipar 40%-a, azon belül a nehézipar nagyobb része. Eredetileg 18%-ban francia tulajdon volt, de 1942-ben át kellett adni a francia részvényeket a Dresdnerbanknak. A Szovjetunió először a 18%-nyi német tulajdonrészre kapta meg. „Aztán rájöttek – magyarázza Nyárádi –, hogy nemcsak a bankok rendelkeznek vállalati részvényekkel, de a vállalatok is bankrészvényekkel, például az Általános Hitelbank rendelkezett 100 millió forint értékű Ganz Danubius részvényekkel, míg a Ganz Danubius 50 millió forint értékű Általános Hitelbank-részvénnyel. A szovjetek követelték a Ganz részvényeinek 18%-át, majd ennek alapján a Ganz hitelbanki részvényeinek 18%-át. Ezt minden cégnél megismételték, s így részesedésüket 24%-ra emelték.” A bankot és a tulajdonában lévő vállalatokat 1947-ben államosították, amiért a szovjet kormány kártérítést követelt. [16–17.]

Nyárádi hiányolja a listáról a Kereskedelmi és Iparbankot, amely eredetileg német érdekeltség volt.²⁴ Miután a Szovjetunió átvette, ez lett a legfontosabb szovjet pénzügyintézet Magyarországon. Az összes szovjet cég és a Vörös Hadsereg is itt vezeti számláit, és Nyárádi szerint aktívan részt vesz a csempésztevékenységben. A magyar kormány nem tudja ellenőrizni a bank tevékenységét, amely állami engedély nélkül hiteleket is nyújt. A bankok államosítása után csak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank kapott engedélyt külföldi deviza-tranzakciókra, de Moszkva nyomására a kormány engedélyezte, hogy a szovjet bank is végezhesen ilyen tevékenységet. [18–19.]

Az Ipari Robbanóanyag Rt. esete jól illusztrálta, hogyan igyekezett a Szovjetunió minimális befektetéssel teljes ellenőrzést szerezni egy-egy vállalat fölött. A szovjet ré-

23. Angyal Ferenc (1901–1961) bányamérnök. 1948-ban szabotázs vádjával 15 év fegyházbüntetésre ítélték, 1953-ban szabadult.

24. A bank eredeti neve: Magyar Kereskedelmi Hitelbank Schopper I. G. Rt. Lásd Jenei, 1972: 195.

szesedés kezdetben 40–45% volt. 1948 tavaszán a szovjetek 1,7 millió forintot kínáltak fel azért, hogy 51%-os tulajdoni hányadra tegyenek szert. Nyárádi az összes részvényt el akarta adni nekik, de a szovjet kormány ragaszkodott az 51%-hoz, Rákosi és Gerő pedig az ajánlat elfogadására utasította Nyárádit. Így 6–7 százaléknyi részvényt cserébe a Szovjetunió teljes ellenőrzést szerzett e fontos stratégiai cég fölött. [21.]

A Szovjetunió több osztrák érdekeltségű vállalatot német vagyonnak nyilvánított. Így került szovjet kézbe az Österreichische Creditanstalt – Wiener Bankverein és a tulajdonában álló vállalatok, valamint a Schenker és Társai Nemzetközi Szállítványozási Rt., illetve az Első Dunagőzhajózási Társaság, a pécsi szénbányák tulajdonosa. [22–25.]

A szovjet érdekeltségek jelentősége

Nyárádi a következőképpen foglalja össze a szovjet befolyás jellegét a magyar gazdaságban az 1945–1948 közötti időszakban: „A közvetlen szovjet részvétel a magyar gazdasági életben jelenleg nem nagyon jelentős. A Szovjetunió által a potsdami egyezmény alapján megszerzett összes vagyon nem haladja meg a magyar ipari tőkebefektetés 5%-át.²⁵ A Nagy Ferenc-kormány alatt [...] ez a közvetlen részvétel fontos volt, mert ezzel nyomást tudtak gyakorolni a magyar kormányra. [...] Később, ahogy a kommunisták napról napra egyre nagyobb ellenőrzést szereztek a magyar gazdaság fölött, ez a tényező kezdett veszíteni jelentőségéből.” [25–26.]

A szovjet érdekeltségeket a „Külföldi Szovjet Vagyont Kezelő Főosztály”²⁶ nevű szervezet irányítja, melynek élén Merkulov²⁷ tábornok áll. A GUSZIMZ koordinálja az összes szovjet vállalat működését Magyarországon, Romániában és Ausztriában. Nyárádi szerint a hivatal aktívan részt vesz a Vörös Hadsereg által üzletszerűen végzett csempésztevékenységben, és közvetlenül a szovjet belügyminisztérium alá tartozik.²⁸ Merkulov tábornok „akinek személyét körülvette a rejtély, sőt a félelem légköre”, egyszer elmondta neki, hogy a háború alatt az Állambiztonsági Minisztérium élén állt. Mindezekből Nyárádi arra következtetett, hogy a GUSZIMZ a magyar rendőrséggel is kapcsolatban állt. Valószínűnek tartja, hogy a Magyarországon működő szovjet ügynökök száma meghaladja az ezret. [26–28.]

25. Bán Antal (1903–1951) szociáldemokrata politikus, iparügyi miniszter (1945–1948); 1948-ban elhagyta az országot – szintén 5%-ra becsülte a szovjet cégek volumenét a magyar iparban. Lásd Szűcs, 2008: 1262.

26. Orosz rövidítéssel a GUSZIMZ (Главное управление советского имущества за границей). A szervezet rövid leírását lásd CIA, 1954.

27. Merkulov, Vsevolod Nyikolajevics (1895–1953) szovjet állambiztonsági tábornok, az NKGB (Állambiztonsági Népbiztosság) vezetője (1941, 1943–1946), majd a GUSZIMZ vezetője. 1953-ban Berijával együtt kivégezték.

28. Valójában a hivatal 1947-ig a szovjet Külkereskedelmi Minisztériumhoz, majd azt követően 1953-ig közvetlenül a Szovjetunió Minisztertanácsa alá tartozott. Lásd CIA, 1954.

Meghívás a moszkvai tárgyalásokra

Merkulov 1947 januárjában Budapesten tárgyalásokat kezdett a magyar kormány képviselőivel a Szovjetunió 200 millió dolláros követeléséről, melyre a Potsdami Egyezmény alapján tartott igényt.²⁹ Áprilisban a szovjet kormány meghívta a magyar kormány delegációját Moszkvába, hogy ott folytassák a tárgyalásokat. A delegáció összetételéről szóló vitán Nyárádi ragaszkodott a kommunista párt és a szociáldemokrata párt részvételéhez, és azt kérte Nagy Ferenc miniszterelnöktől, hogy mindeképpen utazzon vele Moszkvába Bán Antal iparügyi miniszter, az 1945. augusztusi szovjet–magyar megállapodás egyik aláírója, valamint Rácz Jenő volt pénzügyminiszter.³⁰ A baloldali miniszterek ezt nem támogatták, de végül a minisztertanács hozzájárult Vas Zoltán³¹ delegálásához.³² Nyárádi szerint két héttel később volt még egy minisztertanácsi ülés, ahol megkapta az utasításait a moszkvai tárgyalásokhoz. Ezen a megbeszélésen Nagy Ferenc – aki másnap indult Svájcba – már nagyon izgatott volt, és Rákosi könnyen meg tudta győzni arról, hogy húzza ki Vas Zoltánt a delegáció névsorából.³³

A szovjet követelés alapját olyan hitelek képezték, melyeket a német kormány nyújtott magyar gépgyáraknak azzal a céllal, hogy beindítsák a Messerschmitt repülőgépek magyarországi gyártását. A hitelből vásárolt gépsorokat üzembe is helyezték, de a front közeledtével szétszerelték és visszavitték Németországba. A 600 millió bírodalmi márka (kb. 200 millió dollár) összértékű hiteleket a magyar–német klíringegyezménytől³⁴ függetlenül kezelték, ezért amikor az utóbbi követelések a potsdami egyezmény alapján a Szovjetunióra szálltak, ennek az összegnek a sorsát nem rendezték.

A háború végén a magyar–német klíringszámlán összesen kb. 2 milliárd pengős német tartozás volt, melyről Magyarország a békeszerződés alapján kénytelen volt lemondani. Nyárádi hangsúlyozza, hogy ez a bekezdés az amerikai és a brit delegációk

29. Merkulov tábornok egy 10 pontból álló emlékiratban sorolta fel a szovjet kormány követeléseit. Közli Szűcs, 2008: 605–609.

30. Nagy Ferenc emlékirataiban azt írja, hogy ő ragaszkodott ahhoz, hogy mindegyik párt képviselve legyen a delegációban. Nagy, 1990: 121–122. Az 1947. május 1-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve szerint Nyárádi valóban a következőket mondta: „...a kontinuitás biztosítva lenne Bán és Rácz miniszterek részvételével, és Vas Zoltán személye pedig a Kommunista Párt részéről is a koalíció részvételét domborítaná ki. [...] A problémát olyan rendkívül fontosnak tartja, hogy ez politikai kérdés is és nem csak gazdasági kérdés. A felelősségét nem vállalhatja, sem mint tárca, sem pártja nevében, ennek a tárgyalásnak és [az?] ódiumát.” Szűcs, 2008: 1166–1167.

31. Vas Zoltán (1903–1983) kommunista politikus, a Gazdasági Főtanács vezetője (1945–1949), az Országos Tervhivatal vezetője (1949–1953).

32. Lásd Szűcs, 2008: 1165–1167.

33. Valójában az utolsó minisztertanácsi ülést, melyen Nagy Ferenc részt vett, 1947. május 1-jén tartották. Nagy Ferenc május 14-én indult Svájcba, és 13-án – Nyárádi állításával ellentétben – nem volt minisztertanácsi ülés. Az 1947. május 16-i ülésen, melyen már Rákosi Mátyás elnökölt, a minisztertanács elfogadta a delegáció névsorát, melyben nem szerepelt sem Bán Antal, sem Vas Zoltán, sem pedig Rácz Jenő. Szűcs, 2008: 1229.

34. Az 1932. március 13-án megkötött német–magyar klíringegyezményhez lásd Németh, 2017: 22–24.

javaslatára került bele a békeszerződésbe: „Az Önök népei nagyon ügyeltek arra, hogy ne rójanak Németországra további kötelezettségeket más országok felé, hogy azzal ne akadályozzák Németország újjáépítését és jóvátételfizetését. [...] Gyakorlatilag Önök tettek minket védtelenné Moszkvában, mert ez lehetett volna az egyetlen ellenkövetelés a 600 millió birodalmi márkával szemben.” [31–32.]

A moszkvai tárgyalások, 1947. május–december

A magyar delegáció 1947. május 19-én indult Moszkvába. A delegáció tagjai a következők voltak: Vásárhelyi István pénzügyminisztériumi államtitkár, Nékám Sándor (Külügyminisztérium), Szívós István (Iparügyi Minisztérium), Tasnádi György Pénzügyintézet Központ), Ries István igazságügyminiszter (aki két hétig Nyárádit helyettesítette), Jeszenszky Ferenc, a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója, valamint Antos István pénzügyminisztériumi államtitkár.³⁵ A szovjet delegációban Merkulov tábornok, Szergejev külkereskedelmi miniszterhelyettes, Dekanozov, aki a magyarországi szovjet vagyon ellenőrzéséért felelt, Zuhovickij jogi szakértő és Bisztrov pénzügyi szakértő vett részt. [34]

Az első és egyben legfontosabb megtárgyalandó kérdés a 200 millió dolláros szovjet követelés volt. Szeptemberre Nyárádiéknak sikerült a szovjet követelést 45 millió dollárra csökkenteni. Ennek azonban megvolt az ára. Amikor 1947. szeptember 8-án, az országgyűlési választások előtt Nyárádi hazaindult Budapestre, Merkulov közölte vele: „...ha a kisgazdapárt bármilyen nehézséget okoz egy új koalíciós kormány megalkotásában, akkor természetesen a szovjet kormány kénytelen lesz újragondolni ezt a hatalmas, 155 millió dolláros csökkentést, és ebben az esetben a megállapodás érvénytelen lesz.” A fizetés módjára vonatkozóan Merkulov egy új szovjet–magyar nehézipari vegyes vállalat létrehozását javasolta. Szovjet részről ez a 45 millió dollár lenne az apport, magyar részről pedig a Weiss Manfréd Művek. A magyar kormány ezt nem fogadta el, ezért november végén a szovjetek új javaslatot tettek: 30 millió dollárt kértek forintban, amit Magyarországon használnának fel, 15 milliót pedig ipari termékekben, melyeket 1949. január 1-től öt éven keresztül szállítana le a magyar fél.³⁶ [34–36.]

35. Vásárhelyi István (1897–1974) pénzügyminisztériumi államtitkár (1945–1950), Nékám Sándor (1905–1982) a Külügyminisztérium jogi szakértője (1946–1947), Szívós István mérnök, az Iparügyi Minisztérium műszaki tanácsosa, Tasnádi György, a háború alatt adóhivatali tisztviselő, majd 1945-től a Pénzügyintézet Központ munkatársa, Ries István (1885–1950) szociáldemokrata politikus, jogász, igazságügyminiszter (1945–1950), Jeszenszky Ferenc (1905–1990) jogász, a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója (1946–1952), Antos István (1908–1960) közgazdász, pénzügyminisztériumi államtitkár (1945–1951), pénzügyminiszter (1957–1960).

36. Erről az 1947. december 9-én aláírt harmadik jegyzőkönyv rendelkezett. MNL OL XIX-J-1-j 59/f. tétel 21. doboz.

A magyar–szovjet tárgyalások további témái

A tárgyalásokon napirendre került az egyes magyar vasúttársaságok államosítása miatt keletkezett szovjet követelések ügye is.³⁷ E vállalatok német (bár valójában többségében osztrák) részvényei szovjet tulajdonba kerültek, és a szovjet kormány 1 arany-pengőnyi (3 Ft) valorizált értéken kívánta eladni részvényeit a magyar kormánynak. A magyar fél ezt nem fogadta el, attól tartva, hogy ezzel nemkívánatos precedenst teremtené.³⁸ Ennek ellenére hosszas tárgyalások után a szovjetek által eredetileg kért összeg került bele a megállapodásba, ami évente 950 000 forintos kiadást jelentett a magyar kormány számára.³⁹ [37–38.]

Szovjet vállalatok Magyarországon

Nyárádi szerint a szovjet vállalatok államként működtek az államban, bár ő mindent megtett annak érdekében, hogy megszüntesse e cégek privilegizált helyzetét. A szovjet vállalatok osztalékot utalhattak át Magyarországról a Szovjetunióba, holott 1942 óta a 4%-nál nagyobb mértékű osztaléktranszferhez pénzügyminisztériumi engedély volt szükséges.⁴⁰ Ennek ellenére néhány szovjet cég 1948 tavaszán a cég összértékének 60, 70, sőt 80%-ára rúgó osztalékot fizetett. A szovjet vállalatok nem küldik el a Pénzügyminisztériumnak a mérlegkimutatásukat, melyek alapján a minisztérium meg tudná határozni az osztalék maximális mértékét. A szovjetek évente 44 millió forint értékű osztalékot visznek ki Magyarországról.⁴¹ [38–41.]

Szovjet adótarozások

Annak ellenére, hogy a szovjetek Nyárádi megítélése szerint nem fejlesztik a magyar ipart, „legalábbis nem olyan mértékben, mint mondják”, a szovjet cégek mégis felmentést kaptak bizonyos adók fizetése alól az 1931. évi magyar iparfejlesztési törvény alapján.⁴² December végéig azonban egyáltalán nem fizettek még be semmilyen adót. Moszkva felmentést követelt a szovjet cégek számára a vagyondézsma alól is azon az alapon, hogy ezeket a Szovjetunió jóvátételként kapja, és a magyar fél nem csökkentheti a jóvátétel értékét. A magyar kormány rendeletben mentette fel a szovjet cégeket a vagyondézsma alól.⁴³ [41–42.]

37. A következő vasúttársaságokról volt szó: Keszthelyvidéki, Szentlőrinc-Drávaparti, Budapest-Esztergom-Füzitői, Szeged-Csanádi és Pécs-Barsi. Szűcs, 2000: 643.

38. A kérdés az 1947. július 28-i minisztertanácson került napirendre. Lásd Szűcs, 2000: 611–635.

39. Erről az 1947. december 9-én aláírt első jegyzőkönyv IX. melléklete rendelkezett. Az 1945 és 1947 között évi 500 000 Ft fizetését írta elő (áruban), 1948 és 1988 között pedig évi 900 000 Ft törlesztését. MNL OL XIX-J-1-j 59/f. tétel 21. doboz.

40. *Budapesti Közlöny*, 1942: 1.

41. Az osztaléktranszfert az 1947. december 9-én aláírt első jegyzőkönyv II. melléklete szabályozta. MNL OL XIX-J-1-j 59/f. tétel 21. doboz. Lásd Honvári, 2012.

42. Az 1931. évi iparfejlesztési törvény alapján a feltételeknek megfelelő vállalatok felmentést kaphattak több adó és illetékek alól. *Ezer év törvényei*, 1931.

43. Lásd *Magyar Közlöny*, 1947a: 1.

A MESZHART szénbányái 1948 nyarára összesen 7 millió forintos veszteséget halmoztak fel. A szovjetek a magyar kormány által megállapított alacsony szénárakkal indokolták a veszteségeket, míg Nyárádi a bányákban használt elavult technológiával. A magyar kormány végül elengedett körülbelül ugyanakkora mértékű adót, mint amennyivel a MESZHART tartozott.⁴⁴ [43.]

A moszkvai tárgyalásokon Nyárádi sokáig küzdött azért, hogy a szovjet kézbe került volt német vállalatok értékének kiszámításánál ne csak az „aktívákat”, hanem a „passzívákat” is vegyék figyelembe. Moszkva ugyanis nem volt hajlandó rendezni az átvett német cégek tartozásait. Nyárádi négy héten át győzködte Merkulovot, aki végül kijelentette, hogy „a Szovjetunió nem hajlandó elvi szempontok alapján vitatkozni, mert Finnország, Románia és Bulgária már elfogadták a szovjet álláspontot, így a magyar kormánynak sincs más választása”.⁴⁵ Az egyezményt a kormány rendeletként adta ki, végrehajtását pedig a Gazdasági Főtanács határozata rendezte, melynek angol fordítását mellékeltek a jegyzőkönyvhöz.⁴⁶ [44–50.]

A magyar–szovjet vegyes bizottság tárgyalásai

A moszkvai megállapodás alapján 1948 tavaszán Dekanozov és Nyárádi elnökletével létrejött egy magyar–szovjet vegyes bizottság a megállapodással kapcsolatban felmerülő kérdések rendezésére.⁴⁷ 1948. július 29-én a két fél megállapodott abban, hogy a Szovjetuniónak fizetendő 117 millió forintból 44 millió forintot a Vörös Hadsereg megszállási költségeire fordítanak, 10–15 millió forintot a magyarországi szovjet cégek beruházásaira, kb. 40 millió forintot az almásfüzitői tím földgyár építésére, 10 millió forintot a Szovjet Banknak utalnak át, 1,7 millióból pedig részvényeket vásárolnak. A magyar kormány 44 millió forint értékű árut osztalékkelőlegként szállít le a szovjet félnek. Nyárádi szerint a tárgyalásokon elért legnagyobb eredménye az volt, hogy a szovjet fél beleegyezett abba, hogy világpiacon árak helyett az előállítási költséget veszi figyelembe. [50–52.]

A szovjet megszállási költségek

A békeszerződés hatályba lépése előtt a Vörös Hadsereg fenntartása évente 500–600 millió forintba került. Ezt követően a költségeket a szovjet kormánynak kellett volna finanszíroznia, de 1948 novemberéig 8–12 millió forint tartozást halmozott fel, főleg a Magyar Államvasutak és a Magyar Posta felé. [52–53.]

Nyárádi megosztja az amerikai diplomatákkal ismereteit a Magyarországon állomásozó szovjet csapatokról. Úgy tudja, hogy Győr, Pápa és Szombathely helyőrsé-

44. Erről az 1947. december 9-én aláírt első jegyzőkönyv VI. melléklete rendelkezett. MNL OL XIX-J-1-j 59/f. tétel 21. doboz. Lásd 14.480/1947. Korm. sz. rendelet. *Magyar Közlöny*, 1947b: 1.

45. A német aktívák átadásáról az 1947. december 9-én aláírt második jegyzőkönyv rendelkezett. MNL OL XIX-J-1-j 59/f. tétel 21. doboz.

46. Lásd 15.720/1947. Korm. sz. rendelet. *Magyar Közlöny*, 1948: 18–19.

47. Erről az 1947. december 9-én aláírt első jegyzőkönyv X. melléklete rendelkezett. MNL OL XIX-J-1-j 59/f. tétel 21. doboz.

gekben összesen kb. tízezer szovjet katona van páncélozott járművekkel. A Nyugat-Magyarországon állomásozó szovjet csapatok összlétszámát húszezerre becsüli. [54.]

A magyar hadsereg újrafelfegyverzése

1948 május–júniusában a kommunista párt három tagja, Friss István,⁴⁸ Antos István és Pálffy-Oesterreicher György⁴⁹ váratlanul Moszkvába utazott, ahol egy titkos megállapodásról tárgyaltak. Ennek értelmében a Szovjetunió vállalta, hogy segít a Magyar Honvédség újrafelfegyverzésében, 10 millió dollár értékben ad el Magyarországnak hadifelszerelést, és átadja különféle hadifelszerelések szabadalmait. Nyárádi azt állítja, hogy a minisztertanács távollétében őt jelölte ki a megállapodás aláírására, és emiatt döntött a lemondás mellett.⁵⁰ [57–59.]

Szovjet–magyar kereskedelmi kapcsolatok

A háború után Németország helyett a Szovjetunió lett Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnere. Ezt Nyárádi bizonyos szempontból előnyösnek tekinti, mert így Magyarország a nyersanyagokon és mezőgazdasági termékeken kívül késztermékeket és ipari termékeket is tud exportálni, cserébe pedig nyersanyagokat importálhat a Szovjetunióból. Nyárádi megemlíti azt a fontos társadalmi változást is, hogy a nagybirtokrendszer felszámolása és a földreform következtében a magyar mezőgazdaság nem lesz képes sokáig eltartani az agrárnépességet, ezért iparfejlesztésre van szükség, elsősorban a könnyűipar területén. A szovjet megszállás és a jóvátétel a magyar ipar kapacitásának nagy részét leköti, ami nagymértékben gátolja a magyar külkereskedelem fejlődését. [59–60.]

A kereskedelmi egyezmény

A kereskedelmi tárgyalásokon a szovjetek célja nem az árucikkek listájának módosítása, hanem az árak csökkentése volt. A magas termelési költségek miatt a magyar termékek árai magasabbak a világpiaci áraknál, ugyanakkor a nyersanyagokat világpiaci áron vagy azon felül szerzik be a Szovjetuniótól. A szovjetek szinte bármit megvásárolnak, de az árakat a világpiaci árnál alacsonyabban határozzák meg. Nyárádi némi malíciával megjegyzi: „Ha valaki szeretné megtanulni, hogy valójában mi a kapitalizmus, akkor utazzon el a Szovjetunióba és üzleteljen a szovjet kormányval. Ott megtanulhatja, hogyan kell kihasználni az üzletfelet a lehető legkönnyörtelenebb módon.” [61–63.]

48. Friss István (1903–1978) kommunista politikus, közgazdász, az MKP Állampolitikai, majd Államgazdasági, végül Terv-, Pénzügyi és Kereskedelmi Osztályának vezetője (1945–1954).

49. Pálffy (Oesterreicher) György (1909–1949) katonatiszt, kommunista politikus, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának vezetője (1945–1949), honvédelmi miniszterhelyettes (1948–1949).

50. Nyárádi valójában már kiutazása előtt eldöntötte, hogy nem tér vissza Magyarországra. A hivatalos útra nemcsak feleségét vitte magával (aki korábban titkárnője volt, és a moszkvai tárgyalások egyik szünetében házasodtak össze 1947 nyarán), hanem kutyájukat is. Ez a korabeli sajtónak is feltűnt, lásd *Haladás*, 1948.

A csatlós államok szovjet ellenőrzése

Nyárádi összefoglalja a Szovjetunió gazdaságpolitikájának főbb szempontjait a térségben, melynek országaira a „satellite” (‘csatlós’) szót használja. Nyilvánvalónak látja, hogy Moszkva ellenőrzi a térség országainak külkereskedelmét, és irányítja a termékek elosztását. „Bár sosem lehet tudni – mondja –, hogy mik a szovjet politika céljai, számos jelét látom annak, hogy a Szovjetunió megpróbálja megszilárdítani kapcsolatait a csatlósállamokkal. Ebből úgy tűnhet, hogy a Szovjetunióknak biztosan van egy nagy általános terve, mely szerint elosztják a feladatokat a különböző iparágak között a különböző országokban.” Moszkva azonban arra is ügyel, hogy a „csatlós államok” egymással kötött megállapodásai ne legyenek erősebbek, mint az egyes államok és a Szovjetunió között már hatályban lévő megállapodások.⁵¹ [63–64.]

A Marshall-terv

Nyárádi részletesen leírja a Marshall-tervvel kapcsolatos döntés előzményeit és hátterét.⁵² Miután a magyar kormány megkapta a meghívót a párizsi konferenciára, a Független Kisgazdapárt frakcióülésén a képviselők a meghívás elfogadását támogatták. A július 10-i minisztertanácsi ülésen Mihályfi Ernő⁵³ megbízott külügyminiszter bejelentette a meghívás tényét, majd ismertette azt a szovjet jegyzéket is, melyben a Szovjetunió közölte, hogy nem kíván részt venni a konferencián, mert az kizárólag az amerikai imperializmus érdekeit szolgálja. Ezt követően Dinnyés Lajos miniszterelnök bejelentette, hogy az egy nappal korábban tartott pártközi értekezleten a résztvevők egyhangúlag úgy döntöttek, hogy Magyarország nem vehet részt a konferencián.⁵⁴ Bárányos Károly⁵⁵ földművelési miniszter hozzászólásában elmondta, hogy az egész ország nagy reményeket fűzött a Marshall-tervhez, ezért nem szabad visszautasítani. Rákosi hosszú válaszában arra hivatkozott, hogy a szomszéd országok is visszautasították a részvételt, és a pártközi értekezlet már döntött a kérdésben. Ezután Nyárádi kifejtette, hogy nagyon nehéz lenne a magyar közvéleménynek megmagyarázni a meghívás visszautasítását. Mindezek az ellenvetések azonban hatástalanok voltak. Dinnyés közölte, hogy a pártközi konferencia döntése után nincs értelme to-

51. Néhány héttel később, 1949 januárjában valóban a Nyárádi által körvonalazott elvek alapján jött létre a KGST.

52. A Marshall-terv magyarországi fogadtatásához lásd Szűcs–Vida 1998: 34–46.

53. Mihályfi Ernő (1898–1972) kisgazdapárti politikus, újságíró, tájékoztatási miniszter és ideiglenes külügyminiszter (1947), a köztársasági elnöki hivatal vezetője (1947–1948), az országgyűlés alelnöke (1948–1949), a *Magyar Nemzet* főszerkesztője (1949–1951), népművelési miniszterhelyettes (1951–57).

54. Valójában aznap (július 10.) délelőtt zajlott le a pártközi értekezlet, melyről nem maradt fenn jegyzőkönyv. Nyárádi a meghallgatáson tévesen sorolja fel a résztvevőket, pl. Tildy Zoltán nem vett részt az értekezleten. Lásd Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai, 2003: 533.

55. Bárányos Károly (1892–1956) kisgazdapárti politikus, közellátási (1945–1946), majd földművelésügyi miniszter (1946–1947).

vább vitatkozni, ezért a kormány jegyzéket küld azzal a válasszal, hogy nem kíván részt venni a konferencián.⁵⁶ [65–67.]

Magyar támogatás Markosz⁵⁷ tábournoknak

A magyar kommunisták közvetlen és közvetett módon segítséget nyújtanak más országok kommunistáinak is. Nyárádi erre véletlenül jött rá, amikor feltűnt neki egy havi 2 millió forintos tétel a Külügyminisztérium költségvetésében, melyről kiderült, hogy a görög kommunistáknak küldik. [67–68.]

Szovjet kegyencek

A beszélgetés végén Nyárádi a magyar kommunistákról beszél az amerikai diplomátáknak, akiket „kegyenc”-ként („minion”) aposztrofál. Néhány moszkovita kommunista, például Rákosi és Vas Zoltán, eleinte ellenállt egyes szovjet követeléseknek, de a Kominform megalakulása óta az összes vezető magyar kommunista vakon követi Moszkva utasításait. Röviden bemutatja a Kommunista Párt vezetőit (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai, Berei, Andics, Münnich, Péter Gábor), illetve a gazdasági életben fontos szerepet játszó kommunista politikusokat, szakértőket (Vas Zoltán, Háy László, Haász Árpád, Gyöngyössy István, Nógrádi Sándor, Kossa István,⁵⁸ valamint néhány diplomatát. [68–71.]

A Szovjetunió céljai Magyarországon

A meghallgatás végén Nyárádi összefoglalja, miben látja a Szovjetunió fő céljait: „A Szovjetunió végső célja Magyarországon az, hogy Magyarországot ugyanolyanná formálja, mint a Szovjetunió, és azután bekebelezze vagy annektálja. E program legfontosabb jövőbeni lépései a következők lesznek: egy népfrentkormány megalakítása, a hadseregek integrálása és a mezőgazdaság kollektivizálása.” Úgy gondolja, hogy a népfrentot 1949. március 15-én alakítják majd meg.⁵⁹ [71.]

56. A minisztertanácsi jegyzőkönyv alapján Nyárádi beszámolója nagyjából megfelel a valóságnak. Szűcs–Vida, 1998: 37.

57. Vafiadis, Markosz (1906–1992) görög kommunista politikus, tábournok, a görög polgárháború idején a Görög Demokratikus Hadsereg parancsnoka, majd miniszterelnök (1947–1949).

58. Háy László (1891–1975) kommunista politikus, orvos, közgazdász, a Magyar Nemzeti Bank igazgatója (1946–1948), majd államtitkár és miniszter különböző kereskedelmi minisztériumokban (1948–1956), Haász Árpád (1896–1967) kommunista politikus, közgazdász, az MKP Államgazdasági Osztályának osztályvezető-helyettese (1948), minisztériumi főosztályvezető (1949), Gyöngyössy István (1910–1994) a Külügyminisztérium főelőadója (1945–1946), a bukaresti magyar külképviselet vezetője (1946–1948), a KÜM főosztályvezetője (1948–1949), 1949 és 1954 között bebörtönözték, Nógrádi Sándor (1894–1971) kommunista politikus, partizán, ipartügyi államtitkár (1945–1947), a Miniszterelnökség politikai államtitkára (1947–1948), a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportjának vezetője (1948–1955), honvédelmi miniszterhelyettes (1955–1956), Kossa István (1904–1965) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, szakszervezeti vezető, ipartügyi miniszter (1948–1949), pénzügyminiszter (1949–1950), kohó- és gépipari miniszterhelyettes, majd miniszter (1950–1952), általános gépipari miniszter (1952–1953).

Nyárádi szerint 2–4 éven belül végrehajjták a mezőgazdaság teljes kollektivizálását. „Az első lépés az önkéntes szövetkezetek létrehozása. Az egyénileg gazdálkodó paraszt nem fog kapni semmilyen segítséget az államtól [...], ezért kénytelen lesz belépni a szövetkezetbe, amely állami támogatásban részesül. [...] Ugyanakkor a gazdagabb parasztokat, akik fenn tudnák magukat tartani, likvidálni fogják, mint a kulákokat a Szovjetunióban.” Az iparvállalatoknál is bevezetik szovjet mintára a munkaversenyt, az élmunkások és „olcsó kiténtetések” rendszerét. [70–71.]

A Magyar Honvédségen belül létezik egy különleges szovjet összekötő egység, melynek az a feladata, hogy irányítsa a magyar hadsereg integrálását a szovjet haderőbe. Az alakulatokhoz politikai komisszárokat neveznek ki. [72.]

A Foreign Office értékelései

Helm budapesti brit követ a következő kommentárral továbbította a jegyzőkönyvet a Foreign Office-ba: „Amerikai kollégám és jómagam is megbízhatatlannak tartjuk Nyárádit. Véleményünk szerint nem volt ugyan társutas, de opportunistá volt.” Helm Nyárádi állításait összességében igaznak tartja, bár hangsúlyozza, hogy a lemondott miniszter igyekszik magát a lehető legjobb fényben feltüntetni.

A brit diplomaták elégedetten állapították meg, hogy nem sok új tényt tudtak meg Nyárádi meghallgatási jegyzőkönyvéből. Például a brit hírszerzés Nyárádihoz hasonlóan ezer körülire becsülte a Magyarországon tevékenykedő szovjet ügynökök számát. Ugyanakkor a budapesti brit katonai attasé pontatlannak tartotta Nyárádi információit a szovjet csapatok létszámáról. Abban egyetértettek a Foreign Office munkatársai, hogy Nyárádi jól összefoglalta azt a folyamatot, ahogy a Szovjetunió fokozatosan átvette az ellenőrzést a magyar gazdaság fölött.

Összefoglalás

Nyárádi Miklós berni meghallgatásának jegyzőkönyve érdekes pillanatképet ad a magyar gazdaság helyzetéről 1948 késő őszén. Bár a Foreign Office munkatársaihoz hasonlóan a mai olvasó is azt állapíthatja meg, hogy Nyárádi nem sok új információval szolgál, beszámolója jóval informatívabb, mint például a Nagy Ferenc hasonló meghallgatásáról készült jegyzőkönyv.⁵⁹ Érthető, hogy Nyárádinak pénzügyminiszterként rálátása volt a gazdasági folyamatokra és a legfontosabb magyar vállalatokra, mégis meglepő, milyen adatgazdag, részletes leírást adott ezekről. A moszkvai tárgyalásokról nyújtott információit a tárgyalásokról íródott dokumentumok nagyrészt alátámasztják.

Az amerikai diplomaták előtt Nyárádi természetesen törekedett arra, hogy saját szerepét és tevékenységét minél pozitívabb színben tüntesse fel. A kihallgatáson egy

59. Nyárádi majdnem pontosan jósolta meg az időpontot. A Magyar Függetlenségi Népfront 1949. február 1-jén alakult meg.

60. Vida, 1990: 787–846.

olyan szakpolitikus képét igyekezett kialakítani magáról, aki mindent megtett a szovjet kormány és a magyar kommunisták törekvései ellen, bár több alkalommal is kénytelen volt a szovjet nyomásnak vagy Rákosi és Gerő utasításainak engedni. Tagadhatatlan, hogy Nyárádi valóban fontos eredményeket ért el a moszkvai tárgyalásokon, hiszen nagyrészt az ő érdeme, hogy a magyar állam ellen különböző címen benyújtott szovjet követelések közül többnek az összegét sikerült csökkenteni.

Rövid svájci tartózkodás után Nyárádi Miklós feleségével együtt az Egyesült Államokba költözött. 1952-ben jelent meg *Így láttam Moszkvában* című könyve, melyben érdekes perspektívából írja le a moszkvai tárgyalásokat, a szovjetunióbeli élményeit és a magyarországi kommunista hatalomátvétel folyamatát.⁶¹

61. Nyárádi, 1953; Nyárádi 2012.

Levéltári források

The National Archives, London (TNA) FO 371/78543. „Interrogation in Switzerland in Dec 1948 of Miklos Nyaradi, former Hungarian Minister of Finance.”

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) XIX-J-1-j 1945–1964 Szovjetunió, 59/f. tétel „A jóvátétel teljesítésével kapcsolatos 1947/48. évi magas szintű tárgyalások és egyezmények, minisztertanácsi előterjesztések.”

Nyomtatásban megjelent források

Balogh–Földesi, 1998

Balogh Sándor – Földesi Margit: *A magyar jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949. Válogatott dokumentumok.* Budapest, Napvilág.

Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai, 2003

Horváth Julianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin: *Pártközi értekezletek 1944–1948. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció.* Budapest, Napvilág.

Vida, 1990

Vida István: Nagy Ferenc „meghallgatása” az amerikai külügyminisztériumban 1947 júniusában. *Századok*, 5–6. sz. 787–846.

Sajtó

Budapesti Közlöny, 1942

A m. kir. minisztérium 1.040/1942. M. E. számú rendelete a részvénytársaságok és szövetkezetek üzleteredményének felhasználása tárgyában. *Budapesti Közlöny. Hivatalos Lap.* 42. sz., február 21. 1.

Ezer év törvényei, 1931

1931. évi XXI. törvénycikk az iparfejlesztésről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93100021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1931>

Haladás, 1948

Radnóti József: Náncsi is disszidált. *Haladás*, 30. sz., december 9. 8.

Magyar Közlöny, 1945

A nemzeti kormány 11.700/1945. M. E. számú rendelete a magyarországi német vagyonnak a Szovjet Unió részére való átadása tárgyában. *Magyar Közlöny. Hivatalos Lap*, 208. sz., december 23. 2.

Magyar Közlöny, 1947a

A magyar köztársaság kormányának 10.130/1947. Korm. számú rendelete az egyszeri vagyondézsma és az egyszeri vagyonszaporulati dézsma tárgyában. *Magyar Közlöny. Rendeletek Tára*, 188. sz., augusztus 20. 1.

Magyar Közlöny, 1947b

A magyar köztársaság kormányának 14.480/1947. Korm. számú rendelete a MESZ-HART Magyar–Szovjet Hajózási Rt. részére külföldről érkező vagyontárgyak vám- és ezzel együtt szedendő más köztartozások alóli mentessége tárgyában. *Magyar Közlöny. Rendeletek Tára*, 282. sz., december 13. 1.

Magyar Közlöny, 1948

A magyar köztársaság kormányának 15.720/1947. Korm. sz. rendelete a Szovjetunió részére átadott magyarországi német vagyonnal kapcsolatos igények tárgyában. *Magyar Közlöny. Rendeletek Tára*, 4. sz., január 4. 18–19.

Népszava, 1948

Nyárádi Miklós lemondott pénzügyminiszteri megbízatásáról és képviselői mandátumáról. *Népszava*, december 5. 6.

Hivatkozott irodalom

Archives Portal, é. n.

http://www.archivesportaleurope.net/ead-display/-/ead/pl/aicode/HU-28947/type/hg/id/HU_MNL_OL_LRDBRKT_1_RRDBRKT__v2/unitid/XXIX-F-35 (utolsó letöltés: 2019. április 30.)

Bölony–Hubai, 2004

Bölony József – Hubai László: *Magyarország kormányai, 1848–2004*. Budapest, Akadémiai.

CIA Information Report, 1954

Chief Directorate of Soviet Property Abroad. <https://www.cia.gov/library/reading-room/docs/CIA-RDP82-00046R000400160002-8.pdf> (utolsó letöltés: 2019. április 30.).

Honvári, 2012

Honvári János: Magyar jóvátétel a II. világháború után. *Rubicon Online Plusz*, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/magyar_jovatetel_a_2_vilaghaboru_utan/ (utolsó letöltés: 2019. április 30.).

Jenei, 1972

Jenei Károly: Kisebbségi takarékpénztári és bankfondok: Repertórium. Budapest. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_LevLelt_56/?pg=0&layout=r (utolsó letöltés: 2019. április 30.).

Nagy, 1990

Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 2. kötet. Budapest, Európa–História.

Németh, 2017

Németh István: A Wilhelmstrasse és Magyarország. Válság és kiút (1930–1934). (2. rész). *Valóság*, 8. sz. 18–49.

Nyárádi, 1948

Nyárádi Miklós: Szovjet jóvátételi kötelezettségünk csökkentésének jelentősége a magyar nemzetgazdaságban. *Magyar–Szovjet Közgazdasági Szemle*, 7. sz. 1–4.

Nyárádi, 1952

Nyárádi, Nicholas: *My Ringside Seat in Moscow*. New York, Thomas Y. Crowell Co.

Nyárádi, 2012

Nyárádi Miklós: *Így láttam Moszkvában. A volt pénzügyminiszter visszaemlékezése*. Budapest, Kisgazda Örökség és Levéltár Alapítvány.

Sipos, 2006

Sipos Antalné: Hová lettek a magyar föld kincsei? *Archivnet*, 4. sz. http://www.archivnet.hu/gazdasag/hova_lettek_a_magyar_fold_kincsei.html (utolsó letöltés: 2019. április 30.).

Sipos–Vida, 1985

Sipos Péter – Vida István: Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet–magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia. *Külpolitika*, 4. sz. 102–123.

Szűcs, 1996

Szűcs László: A szovjet–magyar jóvátételi egyezmény. *Külpolitika*, 2. sz. 93–119.

Szűcs–Vida, 1998

Szűcs László – Vida István: A Marshall-terv és Magyarország. *Levéltári Szemle*, 1. sz. 34–46.

Vida, 1979

Vida István: Harminc tonna arany hazakerült. *História*, 3. sz. 11–12.

Kulcsszavak: *gazdasági bűncselekmények, hidegháború, Szovjetunió*

The Interrogation of Miklós Nyárádi at the American Legation in Bern in December 1948

Miklós Nyárádi served as Minister of Finance of Hungary from April 1947 to December 1948. He resigned while on an official visit in Switzerland, and some days later he expressed his willingness to speak to the representatives of the Western Powers. Two diplomats from the American Legation in Bern interrogated him. The outcome was a 72-page-long document, in which Nyárádi gave a comprehensive picture of the sovietization of Hungarian economy. This article provides a summary of this lengthy document.

Nyárádi explains the methods used by the Soviet Union to influence and control Hungarian economy: Moscow received reparations from Hungary, forced Hungary to establish Soviet-Hungarian joint ventures, and demanded millions of dollars on various excuses. Nyárádi was the head of the Hungarian delegation which negotiated with the Soviets in Moscow about their claims to Hungary. He gives a detailed account of the negotiations from May to December 1947. He highlights his own role in reducing some of the Soviet demands and describes how General Merkulov exerted continuous pressure on them.

Although the records of Nyárádi's interrogation do not reveal too much new information and he tries to present himself in the best possible light, the document provides a very interesting summary of the process of the sovietization of Hungary and a snapshot of Hungarian economy in December 1948.